

Nr 207

*Utlåtande i anledning av väckta motioner angående enhets-
skolans organisationsformer m. m.*

(2:a avd.)

I två likalydande motioner, väckta den ena inom första kammaren av herr *Ewerlöf m. fl.* (I: 13) och den andra inom andra kammaren av herr *Hjalmarson m. fl.* (II: 20), har hemställts, att riksdagen måtte uttala sig för tillämpning av följande grundsatser:

1. Försöksskolor bör under den närmaste tiden inrättas huvudsakligen i kommuner eller regioner, där realskola för närvarande icke finns och där förutsättningar finns för framtida förläggning av enhetsskolans högstadier.

2. I sådana områden åter, där statliga eller kommunala realskolor redan finns och kan bringas att i stort sett täcka behovet av realskoleutbildning inom området, bör dessa — eventuellt med ökat antal avdelningar, annexskola eller dylikt — tills vidare fortsätta sin verksamhet, för såvitt icke hänsyn till gymnasiets expansion eller andra liknande omständigheter föranleder andra åtgärder.

3. Skolberedningen bör erhålla tillfälle att fullfölja sitt arbete även under 1962, och den definitiva övergången till en organisatoriskt sammanhållen, obligatorisk nioårig skola bör påbörjas först år 1964.

4. I avvaktan på statsmakternas slutliga ställningstagande bör i kvarstående realskolor fördelningen mellan treåriga och fyraåriga intagningsavdelningar bättre än hittills anpassas till de sökandes önskemål.

5. Tills frågan om gymnasiets framtida organisation och ställning lösts, bör fyraåriga gymnasier även i fortsättningen bestå i samma utsträckning som hittills.

6. I avvaktan på statsmakternas slutliga ställningstagande bör befintliga praktiska realskolor och flickskolor bibehållas samt försök göras att ge även manliga elever tillträde till en skola som möjliggör en något längre och lugnare studiegång än den eljest vanliga.

7. Den fortsatta försöksverksamheten bör bl. a. avse ej blott linjedifferentiering inom högstadiet utan även såväl homogenisering av klassavdelningarna före årskurs 7 som differentiering först i årskurs 9 ävensom särskilda åtgärder för att underlätta studierna för sent utvecklade elever eller sådana som önskar övergå till en annan högstadielinje än den där de först bedrivit sina studier.

8. Skoldistriktet bör så långt det är möjligt göras tillräckligt stora för att möjliggöra en önskvärd differentiering.

9. Även efter enhetsskolans genomförande bör försöksverksamhet bedrivas i betydande omfattning, så att en fortskridande skolreform kan äga rum.

Beträffande motiveringen för det motionsvis gjorda yrkandet får utskottet hänvisa till motionen II: 20.

Statsutskottet har i vederbörlig ordning inhämtat yttrande över motionerna från skolöverstyrelsen.

Skolöverstyrelsen har med anledning av de olika grundsatserna anfört följande.

1—2. Intresset från kommunernas sida att införa försöksverksamhet har de senare åren varit mycket stort. Till läsåret 1958/59 ingavs 95 framställningar, av vilka 47 beviljades, till 1959/60 ingavs 107 framställningar, av vilka 78 beviljades, och till 1960/61 har 105 framställningar inkommit till skolöverstyrelsen.

Skälen till det stora intresset för försöksverksamheten torde främst vara dels att kommunerna funnit sig böra sörja även för de elever som inte vinner inträde i realskola, vilket bäst ansetts kunna ske genom införande av enhetsskola med dess organisation av den förberedande yrkesutbildningen, dels att kommunerna inför de ofta betydande kapitalinvesteringar, som förestått inom skolväsendet, funnit det ekonomiskt riktigast att utgå från den skolform, som kommer att införas inom kort, dels att realskolans kapacitet varit otillräcklig, dels att avståndet till realskolan krävt alltför betungande resor eller inackordering.

Vid handläggningen av ansökningarna om försöksverksamhet har överstyrelsen eftersträvat att samla försökskommunerna till större försöksregioner för att möjliggöra erforderlig samverkan de olika kommunerna emellan, främst beträffande den förberedande yrkesutbildningen. En utökning av valmöjligheterna i 9 y, varom i motionen talas (s. 8), förutsätter en intensifierad samverkan kommunerna emellan. Denna samverkan har bedömts vara så väsentlig, att samarbetsregionerna ansetts böra omfatta även till regionerna hörande realskolekommuner. Försöksverksamhet i kommuner, som inte ingår i försöksregion, har som regel avstyrkts av överstyrelsen.

För att kunna tillrättalägga gymnasieundervisningen för elever från å ena sidan försökskommunerna och å andra sidan realskolekommunerna har det ansetts angeläget att i möjligaste mån bringa försöksregionerna att sammanfalla med gymnasieområdena. Vidare har överstyrelsen ur lärarutbildningssynpunkt funnit det angeläget att kommuner med lärarutbildningsanstalt ingår i försöksverksamheten.

3. För det planeringsarbete för skolan, som för närvarande pågår över hela landet, är det enligt överstyrelsens mening av största vikt att skolberedningens arbete inte fördröjes, oavsett i vilken takt enhetsskolan genomföres. Även de i hög grad angelägna överväganden rörande enhetsskolans påbyggnader (allmänna gymnasier, fackgymnasier, yrkesskolväsendet m. m.) liksom rörande lärarutbildningen skulle försvåras och försenas genom en fördröjning av beredningens arbete. Bland de svårig-

heter, som vid skolomorganisationens genomförande i särskild grad föreläggat, har bristen på lärare i teoretiska ämnen och i synnerhet yrkesämnen varit särskilt framträdande. Detta förhållande är att hänföra till att erforderliga anordningar för lärarutbildning — genom bl. a. lärarhögskolor, yrkeslärarinstitut och akademiska läroanstalter — först sent och i för ringa utsträckning kommit till stånd. Detta riktar uppmärksamheten på angelägenheten av att statsmakterna inför enhetsskolans definitiva genomförande snarast förverkligar den utbyggnad av lärarutbildningen, som är erforderlig och varom förslag föreligger, liksom även sörjer för en förbättring av lärarnas möjligheter till fortbildning, avpassad bl. a. efter den nya skolformen.

4. 1956 års riksdag beslöt, att den treåriga linjen skall vara realskolans *huvudform*. Överstyrelsen har vid utarbetandet av instruktion för intagningsnämnd haft att ställa sig till efterrättelse de intentioner, som uttryckts i riksdagens och Kungl. Maj:ts beslut. Den fyraåriga linjen synes i första hand böra förbehållas elever, som inte läst engelska eller som med hänsyn till sina studieförutsättningar, lång skolväg, svag hälsa eller dylikt kan anses ha behov av den längre studiegången. Önskemål om en förlängning av studietiden av andra skäl kan endast tillgodoses inom den ram, som bestämmas av riksdagens beslut om den treåriga linjen som realskolans huvudform.

5. Försöksgymnasierna har hittills organiserats som treåriga med anslutning till 9 g, vilket synes stå i överensstämmelse med 1950 års skolbeslut. I de fall då vanlig gymnasielinje och försöksgymnasielinje förekommer samtidigt är det enligt överstyrelsens mening lämpligast att hela gymnasiet organiseras som treårigt.

Frågan om det vanliga gymnasietts längd torde komma att behandlas av den kommande gymnasieutredningen. Tills vidare synes denna fråga böra bero av kommunernas egna initiativ och bedömas från fall till fall under hänsynstagande till pedagogiska och organisatoriska faktorer, antalet resande och inackorderade elever, lokal- och platstillgång etc.

6. Vid enhetsskolans införande har hittills, i avvaktan på kommande beslut av statsmakterna i anslutning till skolberedningens resultat, praktiska realskolor bibehållits oförändrade. Flickskolorna har behållits utom i ett fall (Lund) och ändrats till 5-åriga.

Överstyrelsen har nyligen beträffande Linköping tillstyrkt en framställning om tillträde för manliga elever, som genomgått 9-årig försökskola, till flickskolans två högsta årskurser, varvid vissa förändringar i flickskolans tim- och kursplaner förutsatts.

Framställning om manliga elevers intagning i flickskolan har inkommit från Östersund.

7. Avsedda försök har i viss omfattning ägt rum. Fortsatta försök pågår eller planeras, dock ej beträffande homogenisering av klassavdelningar före årskurs 7. Undersökningar i differentieringsfrågan utföres av skolberedningen. Dessa undersökningar torde bli till god ledning vid uppläggningsen av den fortsatta försöksverksamhet, som enligt punkt 9 bör komma till stånd.

8. I det pågående planeringsarbetet söker man så långt det är möjligt åstadkomma högstadiemråden tillräckligt stora för att möjliggöra funktionsdugliga högstadier. Se Aktuellt från skolöverstyrelsen 1959: 9.

9. Med en fortskridande skolreform avsåg 1946 års skolkommission en utveckling av skolarbetet, som sker etappvis eller kontinuerligt och som

aldrig avstannar. Härför torde erfordras kontinuerliga iakttagelser och undersökningar avseende såväl undervisning som organisation.

Överstyrelsen förutsätter, att systematiskt anordnad försöksverksamhet kommer att bedrivas även efter enhetsskolans genomförande inom skolor och skolstadier av alla slag.

Med hänvisning till vad ovan anförts får skolöverstyrelsen avstyrka bifall till motionerna.

I *särskilt yttrande* har ledamoten avdelningschefen C. E. Sjöstedt be-
träffande tempot för försöksverksamhetens införande hänvisat till sitt
yttrande i samband med utlåtande den 13 maj 1959 om försöksverksam-
heten i Bräcke kommun, där han anfört bl. a. följande.

Den s. k. försöksverksamheten med 9-årig enhetsskola är numera i stor
utsträckning avkopplad från egentlig försöksverksamhet och utgör i själva
verket endast en form för skolväsendets utveckling på vederbörande ort. Det
är naturligt, att man vid utbyggnad av skolväsendet som mönster väljer den
försöksverksamhet, som skall förbereda en allmän reform av skolväsendet.

Planeringsarbetet för den framtida skolorganisationen bedrivs numera
systematiskt efter rent vetenskapliga linjer, varvid man, utöver en analys
av ortens struktur i avseende på befolkningens storlek och fördelning,
ekonomiska förhållanden och kommunikationer m. m., även i hög grad
bygger på de prognoser, som kan göras beträffande den framtida utveck-
lingen. Det synes mig inte kunna göras några invändningar vare sig mot
de metoder som användes eller mot de resultat som nåtts. Undersökningen
av sydöstra Jämtland synes vara mönstergill, och det resultat beträffande
den framtida skolorganisationen inom denna region, som undersökningen
lett fram till, torde vara väl grundat. Därav följer emellertid inte, att
ifrågavarande organisation omedelbart skulle kunna genomföras.

Vid de undersökningar, som inom skolöverstyrelsen göres på plane-
rings- och byggnadsroteln, har man nämligen inte undersökt möjligheterna
att realisera programmet inom viss tid. En sådan undersökning är ett nöd-
vändigt komplement. Eljest kan lätt det nära till hands liggande felslutet
göras, att den framlagda utredningen också skulle utgöra tillräckligt
underlag för omedelbart genomförande av de framlagda planerna.

En sådan kompletterande undersökning har att beakta flera omständig-
heter, av vilka jag här endast vill beröra en, nämligen möjligheten att i
erforderlig utsträckning få fram lärare, vilket givetvis utgör en förutsätt-
ning för planernas realiserande.

Sedan länge har vi ju en besvärande brist på lärare i läroämnena, speciellt
de naturvetenskapliga. Inför den pågående och väntade expansionen av
skolväsendet är detta förhållande ägnat att inge allvarliga bekymmer. Sker
expansionen i för snabb takt i förhållande till lärartillgången, kommer sär-
skilt de mindre eftersökta orterna i ett svårt läge. Utvidgningen av försöks-
verksamheten har i stor utsträckning gällt just sådana orter. I stället för
den avsedda förbättringen av landsbygdens skolväsen kan befaras en för-
sämring genom att större samhällen drar till sig en allt större del av den
otillräckliga tillgängliga lärarkraften.

I kanske ännu högre grad gör sig lärarbristen gällande inom yrkesunder-
visningen. Bristen är här desto allvarligare, som utbildningsproblemen på
detta område är till väsentliga delar olösta. Utsträckningen av försöksverk-
samheten kan på många orter komma att resultera i att den viktiga del av

skolväsendets utvidgning, som gäller den yrkesorienterande undervisningen, blir absolut otillfredsställande.

Enligt min mening kan befaras, att expansionen av skolväsendet i dess helhet och främst beträffande gymnasieorganisationen och försöksverksamheten under senare tid skett i en takt, som är för snabb i förhållande till lärartillgången. Förhållandena är emellertid så komplicerade, att man inte utan en ingående utredning kan uttala sig mera bestämt. En sådan utredning är enligt min mening nödvändig, innan man fortsätter på den inslagna vägen.

Vad särskilt beträffar utvidgningen av skolväsendet efter försöksverksamhetens riktlinjer, så föreligger uppenbara risker för att utbyggnaden av skolväsendet — i och för sig välmotiverad — på en mängd mindre orter kan komma att medföra besvikelser. Kan den nioåriga skolan inte på högstadiet förse med lärare i teoretiska läroämnena och i yrkesämnena, så blir denna skola inte det man eftersträvat. Det blir endast en utvidgning av folkskolan till nioårig. Utom de besvikelser detta måste medföra i förhållande till avsikterna, kan det befaras inverka oförmånligt på reformarbetet genom att alstra misstro mot den kommande skolans förmåga att realisera sina intentioner. Jag anser därför, att man inte bör gå för brådstörtat fram.

Utskottet. I anledning av de föreliggande motionerna får utskottet erinra om att det i det tidsschema för skolreformens genomförande, till vilket riksdagen tagit ställning år 1957 (prop. 1957:106, SU 127, rskr 317) räknas med att pågående försöksverksamhet skall upphöra i och med utgången av läsåret 1961/62. I motionerna har föreslagits dels vissa åtgärder avseende försöksverksamheten, dels ock att ifrågasvarande tidsschema skulle förskjutas två år framåt i tiden. Därest riksdagen vidhåller sin ståndpunkt från år 1957 skulle emellertid ett bifall till motionerna i deras övriga delar innebära att de däri ifrågasatta åtgärderna skulle få en räckvidd av allenast ett läsår. I detta sammanhang må uppmärksammas att tidsplanen för skolberedningens arbete medför att man kan förväntas få ytterligare belysning av de frågor motionärerna behandlar redan under sommaren 1961.

Om de olika punkterna i motionärernas hemställan får utskottet anföra följande.

Beträffande punkterna 1 och 2 bör erinras om att övergång till försöksverksamhet med nioårig enhetsskola är ett frivilligt kommunalt åtagande och att införande av försöksverksamhet sålunda i varje särskilt fall måste bli beroende av kommunalt initiativ och beslut av fullmäktige i kommunen. Den lokala prövningen av förslag till skolorganisation med försöksskola torde därvid regelmässigt ske på det sätt som motionärerna synes ha åsyftat med sitt yttrande om att »man bör i de kommuner där så befinner lämpligt ha möjlighet att helt eller delvis bevara det gamla systemet». Anledning till annan inskränkning i kommunernas möjlighet att själva få göra allsidiga bedömningar och ta erforderliga initiativ än de, som föranledes av bristande tillgång på lärare och lokaler, föreligger enligt utskottets mening icke för närvarande.

Vad det hittillsvarande skolsystemets omfattning och fortsatta verksamhet m. m. beträffar, räknar utskottet med att 1957 års skolberedning vid fullgörandet av sitt uppdrag även kommer att framlägga förslag om det sätt och den takt i vilken allmän övergång till obligatorisk nioårig skola skall ske samt därvid även att behandla frågan om kvarvarande statliga och kommunala realskolor. Där bibehållandet av realskola ej vållar ändring i redan uppgjorda planer för högstadiets genomförande, må enligt utskottets mening hänsyn tagas till att befintliga realskolor får möjlighet att verka till dess att riksdagen tagit ställning till skolberedningens förslag.

Beträffande punkten 3 i motionerna anser utskottet i likhet med skolöverstyrelsen att det för det planeringsarbete för skolan, som för närvarande pågår över hela landet, är av största vikt att beredningens arbete inte fördröjes, oavsett i vilken takt enhetsskolan genomföres. Enligt vad utskottet erfarit bedrives också arbetet inom skolberedningen med sikte på att ett huvudbetänkande skall framläggas i så god tid att frågan kan behandlas vid riksdagen våren 1962.

I punkten 4 behandlas relationen mellan treåriga och fyraåriga intagningsavdelningar i kvarvarande realskolor. Enligt senast tillgängliga uppgifter, avseende höstterminen 1959 (Statistisk Tidskrift 1960:10) fördelar sig eleverna på olika typer av intagningsavdelningar med 5 % i klass 1⁵, 61 % i klass 1⁴ och 34 % i klass 1³. En ytterligare förskjutning av relationen till förmån för den långsammare studiegången förefaller utskottet icke motiverad. I den mån ett ökat tillmötesgående av föräldraopinionen på enskilda orter inom ramen för 1956 års riksdagsbeslut angående realskolans organisation kan ske utan att lärar- och lokalförsörjningen för kommunens skolor i deras helhet äventyras, har utskottet intet att erinra häremot.

Den i punkten 5 berörda frågan avser gymnasiets framtida ställning och organisation. Utskottet får erinra därom, att utskottet i sitt av riksdagen godkända utlåtande 1958: 8 (s. 47) i denna fråga anförde följande:

Vidkommande utformningen av nya gymnasier synes departementschefens uttalande — såvitt utskottet kan finna — icke innebära något slutgiltigt ställningstagande till frågan om gymnasiestudiernas längd. Spörsmålet om gymnasieorganisationen är för närvarande föremål för utredning. Vid sådant förhållande har utskottet icke funnit sig böra rikta någon erinran mot departementschefens nyssnämnda uttalande, enligt vilket möjligheten att inrätta även fyraåriga gymnasier eller gymnasielinjer alltjämt hålles öppen.

Frågan om gymnasiets längd och anslutning till underliggande skolstadium behandlas även i direktiven till gymnasieutredningen (tillsatt den 30 juni 1960). Det uppdrogs därvid åt utredningen att undersöka vilka omständigheter som kunde tala för att — vid sidan av en tolvårig studiegång fram till studentexamen — bibehålla även en trettonårig studiegång med fyraårigt gymnasiestadium. Anmärkas må även att skolöverstyrelsen i sitt yttrande över de förevarande motionerna I: 13 och II: 20 uttalat, att frågan

om gymnasiets längd, i avvaktan på gymnasieutredningens pågående behandling av ärendet, tills vidare synes böra bero av kommunernas egna initiativ och bedömas från fall till fall under hänsynstagande till pedagogiska och organisatoriska faktorer, antalet resande och inackorderade elever, lokal- och platstillgång etc. Utskottet delar den uppfattning, varåt överstyrelsen sålunda givit uttryck.

De spörsmål som motionärerna berör i punkten 6 — praktiska realskolans och kommunala flickskolans ställning — tillhör de områden som enligt givna direktiv skall behandlas av 1957 års skolberedning. Anledning synes icke föreligga att nu föregripa den pågående behandlingen av nämnda frågor, som enligt vad utskottet har sig bekant inom skolberedningen ägnas stor uppmärksamhet, avseende bl.a. tillskapande av vidgade utbildningsmöjligheter för ungdomsgrupper med motsvarande studieinriktning, ej minst på orter där för närvarande dylika möjligheter saknas.

Frågan om fortsatt försöksverksamhet avseende främst olika former av differentiering på högstadiet behandlas i punkten 7 av motionerna. Enligt offentliggjorda meddelanden har skolberedningen, efter det motionerna avlämnats, preliminärt slutbehandlat just denna fråga och därvid kommit till en enhällig uppfattning om högstadiets utformning. I enlighet härmed avses undantag i ena eller andra riktningen från den överenskomna och redovisade principen bli möjliga i särskilda fall, där högstadiets omfattning, speciella lokala förhållanden eller önskemålet om pedagogisk nyorientering gör en avvikelse motiverad. Med hänsyn till det läge, i vilket denna fråga efter skolberedningens s. k. Visbybeslut sålunda befinner sig, och då förslaget i sin helhet inom kort uppenbarligen kommer under riksdagens prövning synes motionärernas förslag i denna punkt sakna aktualitet.

Vad avser det i punkten 8 i motionerna framställda förslaget vill utskottet, med instämmande i dess huvudsyfte, understryka vad skolöverstyrelsen uttalat på denna punkt, nämligen att man i det pågående planeringsarbetet söker så långt det är möjligt åstadkomma högstadietområden tillräckligt stora för att möjliggöra funktionsdugliga högstadier.

Utskottet vill slutligen oreserverat instämma i det förslag som framföres i punkten 9 i motionerna, vilket innebär, att en fortsatt försöksverksamhet berörande olika delar av skolans arbete bör bli en nödvändig förutsättning för att skolutvecklingen alltjämt skall fortsätta i takt med förändringarna i samhället utanför skolan.

Under återopande av vad sålunda anförts hemställer utskottet,

att motionerna I: 13 och II: 20 icke må till annan riksdagens åtgärd föranleda än att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t giver till känna vad utskottet anför.

Stockholm den 8 december 1960

På statsutskottets vägnar:

MARTIN SKOGLUND

Vid förestående ärendes slutbehandling inom utskottet har närvarit:

från första kammaren: herrar Näsström, Gillström, Boman, Einar Persson, Birger Andersson, Thun, Holmqvist, Pålsson, Jacobsson, Rikard Svensson, Söderberg, Sunne, Ragnar Bergh, Herbert Larsson och Sundin; samt

från andra kammaren: herrar Skoglund i Doverstorp, Åkerström, Malmberg, Ståhl, Gustafsson i Stockholm, Karlsson i Olofström, Nilsson i Göingegården, Lundqvist i Trollhättan, fröken Karlsson, herrar Andreasson, Arvidson, Lassinantti, Larsson i Hedenäset, Gustafsson i Kårby och Helén.

Reservationer

- 1) av herr *Ragnar Bergh*;
- 2) av fröken *Karlsson*.